

TNC AKTUELLT

Årgång 15(1973):5

Tekniska Nomenklaturcentralen · Box 43 041 · 100 72 Stockholm 43 · Tfn 08-84 04 90

FRÅGA OM TERMER

Dagligen ställs till TNC frågor om termer, från ingenjörer, forskare, administratörer, översättare, allmänhet, Självfallet kommer sådana frågor också från personer som arbetar inom dokumentationen och vid olika slags bibliotek. Det är ju inte förvånande: bibliotek har till uppgift att förmedla kunskap, skaffa fram och lämna vidare information. Att termer hör till den grupp av frågor som är allmänt förekommande också inom biblioteken bekräftas av en undersökning som refereras i en nyligen utkommen skrift Att söka information av Lillemor Widgren (Bibliotekstjänst 1972). Bland frågor som i hög frekvens registrerats hos många av de undersökta biblioteken finner man just en kategori med samlingsrubriken Ord och med det förklarande tillägget »betydelser, översättningar, facktermer, namn».

Det är därför glädjande att konstatera att genom Bibliotekstjänsts s.k. sambindning inte mindre än ca 1 000 ex. av TNCs senaste ordlistor (TNC 49 - 52) funnit väg till allmänna bibliotek. TNC har självfallet ständigt under uppsikt formerna för termmaterialens lagring och spridning. Som hjälpmedel i informationen kan nämnas det under uppbyggnad varande systemet Termdok. För punktinformation kan hänvisas till TNC-Aktuellt och till uppsatser i fackpressen. Som det samlade uttrycket för systematiskt termarbete inom ett avgränsat fack eller del av fack står emellertid allttjämt i första hand ordlistorna. Det faller sig därför naturligt att önska ännu fler bibliotek en mer allsidig representation av TNCs publikationer, särskilt som de i allmänhet inom sitt område kan lämna svar inte bara på själva facktermens form utan också på betydelser, översättningar, namn. Bibliotekens svåra uppgift att svara rätt och snabbt på frågor om ord skulle avse-

INNEHÅLL

Fråga om termer.....	1
Om facktermer i undervisningen.....	2
Projektarbete.....	2
Dataordlista i TNCs serie?.....	4
Samarbetsavtal med SIS.....	4
Termfrågor i urval.....	5

värt kunna underlättas om man t.ex. också på referenshyllan hade ett exemplar av den ordlista som man placerat i det av ämnet betingade facket. Som stimulans för en sådan anskaffningspolitik ligger den s.k. lågprislinje som TNC tillämpar vid försäljning av sina publikationer. Motivet för denna prissättning är den i stadgarna utsagda förpliktelsen att verka för en ändamålsenlig teknisk nomenklatur.

Intressant är också att konstatera att frågor om termer förmedlas till TNC även från andra länder. Detta har bl.a. lett till en inte oväsentlig försäljning av fackordlistor till utlandet. Det är naturligtvis i första hand inte en fråga om ordexport, utan om ett dokumenterat behov att finna vägledning i kvalificerad terminologi på ett flertal språk. Det är ju inte för bekvämlighetens skull man tillägnar sig en ordlista med svenska som ingångsspråk och (nästan alltid) enbart svenska definitioner och med utländska motsvarigheterna tillgängliga endast via det förmedlande svenska uttrycket. Uppenbarligen kan TNCs ordlistor i sin nuvarande utformning likväl göra tjänst.

Priset för TNCs publikationer ligger också i allmänhet betydligt lägre än motsvarande ordlistor på den internationella marknaden.

OM FACKTERMER I UNDERVISNINGEN

Facktermer och fackspråkens roll i undervisningen kommer till uttryck på många sätt. Här registreras några exempel på sådan verksamhet.

Avhandling vid KTH om produktionsteknisk terminologi

Vid Tekniska högskolan i Stockholm, institutionen för industriell ekonomi och organisation, har tekn. lic. Sven-Åke B Johansson framlagt en avhandling under rubriken Produktionsteknisk systemsyn - en beskrivning. Avhandlingen syftar till att belysa behovet av samband mellan teknisk och beteendevetenskaplig forskning inom området. Precisering av begrepp och termer är därvid en grundläggande forskningsuppgift. En stor del av avhandlingen ägnas åt genomgång och kommentar av Produktionsteknisk ordlista (TNC 49) som »utgör resultatet av ett mycket omfattande arbete och ett ambitiöst försök till en sammanhängande terminologi över det produktionstekniska området».

Gästföreläsning vid Umeå universitet

Vid Umeå universitet har TNCs verkställande direktör Einar Selander gästföreläst vid seminarium anordnat av institutionerna för allmän språkvetenskap (prof. Karl-Hampus Dahlstedt) och för nordiska språk (prof. Sigurd Fries). Ämnet som hade rubriken Fackspråkens relation till allmänspråket, väckte livlig diskussion bland de ca 30 deltagarna.

Ordproblem i svenskundervisningen

I inledningen till publikationen Plan- och byggtermer (TNC 52) står bl.a. följande: »Ordet byggnation, som ibland används, är onödigt och språkligt mindre tilltalande».

Denna typ av ordbildning har diskuterats tidigare, t.ex. i TNC-Aktuellt 1972:4 och vid representantförsamlingens sammanträde i november 1965, då professor Elias Wessén föreläste om Huvudprinciper i svensk ordbildning.

Även om fackmännen reagerat mot uttrycket, har det emellertid inte helt försvunnit från spalterna, och det har bl.a. föranlett en indignerad insändare i Svenskläraryrketens medlemsblad Svenskläraren (1973:4) att protestera mot »ordbastarden».

Professor Gösta Bergman ger här till en upplysande kommentar, som bör kunna vara en stimulerande läsning även för många intressenter i det byggtterminologiska arbete som nu pågår.

— Skolan bör självfallet påvisa det oregelbundna i ordbildningen, att stam och avledningsändelse inte passar ihop. Det är, som Elias Wessén tänker sig, möjligt att ordet från början har varit en skämtsam bildning. Han påpekar att det tidigast kända belägget härrör från Frödings »Räggler å paschaser» (1985), där det i ett kåseri talas om »allt då rötne byggnationsverke». Det passar bra ihop med »lantbrukation», »kanaljation» och »passning å ann bekvämation», även de hos Fröding. Komisk effekt var säkert också åsyftad då Vilh. von Braun (1844) skrev om en »korps-tidning, som skulle åstadkomma någon liten 'muntation' i det eljest särdeles enformiga kadettlivet».

I sammanhanget kan nämnas en liknande men nu övergiven bastardbildning, nämligen »byggerage», som SAOB kan belägga från Almqvists »Skällnora qvarn» (1838). Karlarna, säger Almqvist, »buro bilor i händerna och hade förmodligen kommit ifrån något 'byggerage' i trakten».

Skolan bör naturligtvis också upplysa sina elever om de synonymer som står till buds, t.ex. **bygge** som ju betyder dels byggnadsverksamhet, byggnadsföretag, dels också konkret byggnad under uppförande, men också **byggenskap** och **byggeri**, det senare mest i sammansättningar som skeppsbyggeri. — Ingen ordboksförfattare har, såvitt jag vet omnämnt »byggnation», redan det en insats. —

PROJEKTARBETE

Värmebehandlingsterminologi

Ett mindre urval termer från arbetet med en ny värmebehandlingsterminologi har under sommaren tillställts ledamöterna i TNCs ledningsgrupp. De inkomna svaren har varit av den arten att TNC nu beslutat framställa en remissutgåva omfattande samtliga termer under arbete, ca 230 till antalet. Efter pågående översyn i arbetsgruppen väntar således inmatning i databas enligt system Termdok. Detta kan ske under november. Remissbehandlingen, som förutsätter ledningsgruppens definitiva godkännande, kan då äga rum under vintern. Enligt planerna skall slutlig sammanställning kunna ske i början av år 1974.

Följande definitioner för vissa läroämnesnamn har framkommit i arbetet. Med hänsyn till att de har intresse även utanför värmebehandlingsområdet, och i viss mån med hänsyn till att diskus-

sionen om formuleringarna kan väntas fortsätta ännu någon tid, kan det övervägas att bryta ut termerna från den nu planerade ordlistan.

metallurgi

E metallurgy F métallurgie f
D Metallurgie f

läran om metaller, deras framställning och rening samt formning och behandling före användningen.

Enligt en uppfattning bör definitionen omfatta endast det som uttrycks med de första sju orden i ovanstående formulering. Man menar då med metallurgi det som förr kallades hyttkonst, dvs. i stort sett bara smältmetallurgi.

metallografi

E physical metallurgy, F métallurgie f
 metallography physique,
 métallographie f

D physikalische Metallurgie f,
 Metallographie f

läran om metalliska materials struktur och dess beroende av sammansättning och värmebehandlingstillstånd.

Metallografin är en del av metallurgin men hämtar stor del av sina metoder från fysiken och kan med lika stor rätt sägas vara en del av metallfysiken.

En yngre gren av metallografin, **mekanisk metallografi**, sysslar speciellt med de mekaniska egenskapernas beroende av olika strukturtillstånd. De utländska motsvarigheter som anförts ovan i andra hand har en mer inskränkt betydelse än den svenska termen metallografi. Närmast åsyftas metallmikroskopiskt studium av metallers struktur.

metallfysik

E metal physics F physique f des métaux
D Metallphysik f

den del av fysiken som studerar metaller.

KÄRNTEKNISKA ORDLISTAN

Arbetet på revision av TNC 36 har nu fortskridit så långt att en remissutgåva föreligger. Manus har färdigställts av en arbetsgrupp inom SMS tekniska kommitté 100, 100/2 Kärnenergi, terminologi som också medverkat vid utformning av de internationella definitionerna. Arbetsgruppen som varit verksam sedan 1969 består av:

Professor N G Sjöstrand, Chalmers Tekniska Högskola, ordf.

Docent Gunnar Bengtsson, Statens Strålsskyddsinstitut

Fil.kand. Jan Dahlström, ASEA-ATOM

Civilingenjör Kim Ekberg, AB Atomenergi

Direktör Einar Selander, TNC

Docent Evelyn Sokolowski, AB Atomenergi

Fil.kand. Gun Nilsson, SMS, sekreterare

Materialet till ordlistan har denna gång i allt väsentligt baserats på det internationella standardiseringsarbetet inom ISO. ISOs arbetsspråk har varit engelska och franska. I ordlistan kommer dessutom tyska termmotsvarigheter att ingå. Försök har gjorts att samordna den nordiska terminologin på området men förutsättningar för att termer på danska, norska och finska också skulle ingå i ordlistan har inte förelegat.

Totalt kommer ordlistan att innehålla ca 1500 termer. De rent vetenskapliga termerna i TNC 36 har inte varit föremål för revidering och ingår således inte i den nya utgåvan. Utgivningen beräknas ske under första kvartalet 1974.

Det omfattande remissmaterialet går nu ut på en begränsad remiss bl.a. till vissa av TNCs medlemmar. För eventuellt intresserade står ytterligare ett antal exemplar till förfogande och kan beställas direkt genom TNC.

DATAORDLISTA I TNCs SERIE?

Tillgången på ordlistor för databehandling får anses vara god. Under hösten utkommer exempelvis en översättning till svenska av den inom IFIP, International Federation for Information Processing, utarbetade, mycket uppskattade terminologin. Under utgivning är vidare svensk standard på området, med beteckningen SEN 01 16 XX Databehandling. Ordlista. Också i detta fall stöder man sig på internationellt material. Dataområdet ger emellertid utrymme för fler initiativ. SIS ger exempel på detta genom att själv, vid sidan om den nämnda dataordlistan, utge en handbok för administrativ systemutredning. Där definieras ett stort antal databehandlingstermer som inte finns i SEN 01 16 XX.

På samma sätt har TNC konstaterat ett behov av ytterligare terminologiska insatser som avser dataområdet men inte överlappar de arbeten som redan utförts. Med ett ord skulle en tilltänkt dataordlista i TNCs serie kunna karakteriseras som användartillvänd. Flera hänvändelser till TNC visar nämligen entydigt på terminologiska tomrum i datateknikens kontaktytor mot icke specialutbildade användarkategorier. Behov anses föreligga av en resonerande framställning som belyser det språkbruk som experterna gjort till sitt. Med utgångspunkt i allmänspråket borde TNC kunna göra en systematiserande insats, kanske i den tradition som utbildats i arbetet på TNC 49 Produktionsteknisk ordlista. Ännu är inget beslut fattat om engagemang från TNCs sida i ett projekt av den typ som här antytts. De önskemål som framförts kan man dock inte bortse från. Det är nämligen inte minst från medlemmar i TNC som hänvändelser av vägande karaktär har kommit.

SAMMARBETSAVTAL MED SIS

Under året har ett avtal ingåtts mellan SIS med fackorgan och TNC. SIS har ju sedan TNCs första verksamhetsår haft säte i representantförsamlingen. Rådgivning i termfrågor och ömsesidig information regleras därför av arbetsordningen. I dessa stycken skiljer sig SIS inte från andra medlemmar.

Ändå har behov konstaterats av fördjupat och preciserat samarbete. Detta hänger bl.a. samman med standardiseringsorganens stora betydelse som producenter av teknisk terminologi. Härav

följer behov av samordning som inte har direkt motsvarighet i TNCs umgänge med andra medlemmar. Vidare föreligger ett gemensamt ansvar för rationell spridning av termrekommendationer till olika användarkategorier.

Till avtalets viktigaste punkter hör ömsesidig information om terminologiskt arbete redan på planeringsstadiet. Vidare garanteras tillflöde av även utländsk terminologistandard till TNCs termregister. Detta förvaltas på sådant sätt att det kan vara till god nytta vid rådgivning till standardiseringsorganen och andra medlemmar.

Avtalet innehåller också anvisningar som rör utgivningen av terminologiska arbeten. Det konstateras bl.a. att TNC-publikation kan antas som svensk standard (efter mönster t.ex. från TNC 36). Omvänt kan ordlistearbete inom standardiseringsorganen överföras till TNC om så befinnes lämpligt.

I syfte att öka omfattningen av TNCs rådgivning till en nivå som motsvarar behovet har TNC utformat ett informationsmaterial riktat till de omkring sextio tekniska sekreterare som är verksamma inom SIS med fackorgan. Vidare diskuteras bildandet av en samarbetsgrupp som skulle ha till uppgift att ventilera gemensamma problem och anpassa samarbetet till nya förutsättningar.

Avtalet mellan SIS med fackorgan och TNC är således sprunget ur de speciella förhållanden som råder mellan parterna. Något av erfarenheterna kan dock komma att tillämpas i TNCs kontakter med andra medlemmar. Särskilt gäller detta ansträngningarna att nå ut med information om TNCs verksamhet till de kategorier av tekniker och skribenter som behöver, men nu kanske inte i full omfattning utnyttjar, TNCs tjänster.

TERMFRÅGOR I URVAL

TNC har i sin rådgivande verksamhet uttalat sig över följande termfrågor. Ställningstagandet, som det formuleras här, berör i regel endast ett av flera tänkbara terminologiska problem förknippade med termen.

- mäta** Upp- används ofta som verbprefix i t.ex. uppmäta där det inte har någon påtaglig funktion utan kan med fördel uteslutas. Upp- får däremot som prefix i följande sammansättning en resultativ betydelse och kan då kvarstå; uppmätt värde.
- inmätning** lägesbestämning av en punkt i förhållande till en given punkt i ett referenssystem, då mätdata söks.
- utmätning** lägesbestämning av en punkt i förhållande till en given punkt i ett referenssystem, då mätdata är givna.
- utsättning** markering av lägesbestämd punkt.
- bubbeltält** Som skäl till valet av ordet bubbeltält för en luftburen konstruktion som sätts upp över exempelvis en trädgårdsanläggning för att utgöra ett skydd mot väder och vind, kan följande anföras. **Bubbel-** väljs därför att konstruktionen hålls upp med hjälp av luft och ofta får formen av en bubbla. **Tält** väljs för att ange ett icke stationärt förhållande.
- fast pris** Som motsats till löpande räkning används ordet fast pris och kan då förekomma i två olika betydelser: fast pris med indexreglering och fast pris utan indexreglering. I den senare betydelsen används ibland orden fixt pris eller bestämt pris, vilket bör undvikas på grund av risken för missförstånd.
- kanal** Ordet kanal kan användas för en ihålig, långsträckt komponent avsedd för transport av ett bestämt ämne, vanligen luft, rök eller annan gas. Rör kan ses som en benämning för en typ av motsvarande formvara. Kanal kan också syfta på hela systemet. Denna dubbelbetydelse hos ordet kan accepteras. Samma sak gäller också för ordet bostad, som i betydelsen lägenhet anger en komponent och betydelsen hus ett system.